

8 Eylül 1688), bunu civardaki Pançova Palankası takip etti. Habsburg birlikleri Balkanlar'da güneye doğru ilerlemeye başladı. O sırada elçi Zülfikar Efendi aracılığıyla müttefiklere yapılan barış teklifi onların aşırı istekleri yüzünden olumsuz sonuçlandı. Belgrad'ın düşmesinden sonra gerekli asker ihtiyacını karşılamak için "nefir-i âm" (eli silâh tutanların asker yazılması) kararlaştırıldı ve bu hususta fetva çıkarıldı. O sırada Kırım Hanı Selim Giray gönderdiği mektupta Eflâk, Boğdan ve Erdel hıristiyanlarının ayakta olduğunu, İslâmiyet gayretiyle Kırım'dan çıkıp Bucak'ta kışlamak için hareket ettiğini, ardından da padişahın çağrısıyla Edirne'ye gitmek istediğini bildiriyordu. Bu mektup başta Vezîriâzam Mustafa Paşa olmak üzere devlet erkânı tarafından sevinçle karşılandı. Bir ay kadar sonra Edirne'ye gelen Selim Giray'ın katıldığı toplantıda Niş'e çekilmiş bulunan Yeğen Osman Paşa aleyhindeki sözleri üzerine serdarlığa Arap Receb Paşa getirildi. Ancak o da cephede başarı kazanamadı ve Niş düştü. Ardından Sofya'da Mustafa Paşa'nın serdâr-ı ekrem sıfatıyla ordunun başına geçmesi kararlaştırıldı. Başta II. Süleyman olmak üzere maiyetinde bulunan Şeyh Atpazarî Osman Fazlı Efendi, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa ve Anadolu Kazaskeri Hekim Yahyâ Efendi'nin ısrarıyla bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Önce başarısızlığından dolayı Arap Receb Paşa'yı idam ettirdi ve yerine Mora muhafızı Koca Halil Paşa'yı getirdi. Ancak uygulamaları rahatsızlığa yol açtı. II. Süleyman Tatarpazarı'nda iken Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi, Dârüssaâde ağası, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Sadrazam Mustafa Paşa'nın azli hususunda kendisine baskı yapmaya başladılar. Gerekçeleri son başarısızlıkların onun kötü idaresinden kaynaklanmış olduğu yönündeydi. Onlara padişah hocası Abdülvehhâb Efendi de katıldı.

Ancak padişah bu teklifi kabul etmedi. Aslında Sadrazam Mustafa Paşa gerek yeriçeri ağalıkları gerek Macaristan serdarlığı gerekse vezîriâzamlığı esnasında önemli bir başarı elde edememişti, eğlence ve safahat düşkünlüğü ile de tanınıyordu. Macar Prensi İmre Tököl'i Sofya'ya getirtip öldürme planı başarısızlıkla sonuçlandı. Bu arada barış aramak için Viyana'da bulunan elçi Zülfikar Efendi'ye 1689 sonlarında yeni barış şartlarını ihtiva eden bir tâlimat göndermişti. O sırada 20.000 kişilik bir Habsburg ordusu Vidin'e geldi ve zorlanmadan şehri zaptetti. Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı dönemindeki bir başka icra-

atı, Venedik işgaline karşı Mora Rumları'nı ayaklandırmak için yirmi yıldan beri Galata zindanında mahpus tutulan Rum beylerinden Limbraki'yi (Libarius Geratschari) serbest bırakıp Mora beyi yapmasıdır. Fakat bundan da bir netice çıkmayacaktır. Eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle çağdaşı olan tarihçi Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa tarafından "Bekrî" sıfatıyla anılan Mustafa Paşa'nın önemli icraatlarından bir başkası malî sıkıntıları gidermek amacıyla hamr (şarap) emniyeti ihdas etmesidir. Ayrıca yi ne devlete gelir sağlamak amacıyla resmî duhân ve imdâdiyye adıyla bilinen vergiler de onun sadrazamlığı döneminde devreye sokuldu. 1 vakıye hâlis bakırdan önce iki-si bir akçe, sonra birer akçe itibar edilen 800 adet mangır para kesimi ve kullanımı da onun zamanında başladı ve Tavşantâş semtinde bir darphane yaptırıldı. Çok cepheli savaşlar için yeni asker kaynakları aranırken İstanbul'dan da hâne başına bir levant alınmasına dair ferman çıkarılması, Yeğen Osman örneği dikkate alınarak Anadolu'da sarıca-sekban adıyla türedi alınmasının yasaklanması da yine bu dönemde olmuştur. Mustafa Paşa 11 Muharrem 1101 (25 Ekim 1689) tarihinde sadâretten alındı ve emekliye sevk edilerek Malkara'da oturmaya memur edildi; kısa bir süre sonra da yetmiş yaşını aşmış bir halde burada vefat etti (Ocak 1690). Metrûkâtından 700 kese kadar parası ile eşyasına devletçe el konuldu. Kaynaklarda yumuşak huylu, lâubalimesrep, kalenderimesrep, dünya ve âhiretten gafil, fakat cömert biri olarak nitelenir. İstanbul'da Küçükhamam denilen çarşı civarında Seyyid Ömer Camii bahçesinde bir zâviye yaptırdığından söz edilir (Ayvansarâyî, s. 96).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 97-99, tür.yer.; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 1, 8, 9-11; *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 109, 121, 167, 168 vd., 191, 219, 233, 245, 288-341, 343-344, 346, 357, 428, 576, 587; Silâhdar Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke* (haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, 2012), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 114-116; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 170-187, 420; Şeyhi, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, IV, 48; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsim Efendi, *Tarih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, 210, 220, 257, 259, 273, 295, 306, 309, 312-313, 330, 340, 368-382, 407, 427, 517, 522; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 170, 213, 218; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 95-96; J. von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Erol Kiliç – Münir Çevik), İstanbul 1992, VI, 469 vd.; J. W. Zink-

eisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, V, 81, 198-199; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 437, 439, 458, 459, 460-462, 465, 466, 472, 489, 490, 510-522, 540; III/2, s. 430-431; Danişmend, *Kronoloji*², III, 452, 457-459, 465-466, 468; V, 46.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

MUSTAFA REMZÎ

Mustafa Remzî b. Hasen el-Antâkî
(ö. 1100/1689)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
kadı ve şair.

Muhtemelen 1620'li yıllarda Antakya'nın Bârbârî (Ballıöz) köyünde doğdu (*Nüfûzü'l-lisân*, s. 80). "Remzî", şiirlerinde kullandığı mahlasıdır. Hem kendisinin hem oğlu Abdullah'ın "Seyyid" unvanıyla anılması (*Sicill-i Osmânî*, III, 372) Hz. Hüseyin neslinden geldiğini düşündürmektedir. Mustafa Remzî varlıklı bir ailenin çocuğudur, memleketinin en iyi hocalarından din, dil ve edebiyat dersleri olarak tahsilini tamamladı (Şeyhî, II, 24).

1651 yılında Şam valiliğine tayin edilen Boynueğri Mehmed Paşa görevine giderken Antakya'ya uğradı ve Mustafa Remzî'yi kendi imamı olarak beraberinde götürdü. Şam'da beş yıl kadar paşanın hizmetinde bulunan Remzî, ondan saygı, itibar ve büyük destek gördü. Daha sonra sadrazamlığa tayin edilen (1656) paşayla birlikte İstanbul'a gitti. İstanbul'da da paşadan ayrılmadı ve her vesileyle onun himayesine mazhar oldu. Mehmed Paşa'nın aracılığıyla 1656'da mülâzemet sırası beklemeyen Başçı İbrâhim Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1675 yılına kadar sırasıyla Sitti Hatun, Hüsrev Kethüdâ, Şeyhülislâm Ahîzâde, Câfer Ağa, Süleymaniye Sahn-ı Semân, Kadırga Sokullu Mehmed Paşa, Kasım Paşa, Eyüp Sultan, Zal Mahmud Paşa, Sultan Selim-i Kadim gibi medreselerde hocalık yaptı. Bu sırada birçok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında kaynaklarda yalnız Aksaraylı Mevlâ Halil'in adı geçmektedir ki bu zat 1688-1703 yıllarında İstanbul'da müderrislik görevinde bulunmuştur. Onun diğer bir öğrencisi de Antakyalı zâde diye tanınan oğlu Abdullah Nâilî Efendi'dir. Abdullah, İstanbul'un değişik medreselerinde hocalık yapmış ve "Nâilî" mahlasıyla Türkçe şiirler yazmıştır (Mustafa Safâyî Efendi, s. 625-626). Mustafa Remzî müderrisliğin ardından Şam, Edirne, Mekte ve İstanbul'da kadılık yaptı. İstanbul kadısı sıfatıyla, IV. Mehmed'in 8 Kasım 1687'de tahttan indirilmesi ve yerine kardeşi II. Süleyman'ın getirilmesi

kararını veren heyetin içinde yer aldı. Bu olaydan hemen sonra kadılık görevinden azledildi ve Kıbrıs'a sürgüne gönderildi. Burada 20 Zilhicce 1100 (5 Ekim 1689) tarihinde vefat etti, Lefkoşe'de Ayasofya Camii haziresine defnedildi.

Mustafa Remzî, tahsil devresinin ardından dinî ve edebî ilimler alanında kendini yetiştirmiş, daha çok dil ve edebiyata dair eserler vermiştir. Dinî sahada sadece *Hâşiye 'alâ cüz'î'n-Nebe' min Tefsiri'l-Beyzâvî* siyle bu tefsirin tamamı üzerine yazdığı *Lüm'atü'l-enzâr* adlı bir hâşiyesi bulunmaktadır. Bu arada "Remzî" mahlasıyla Türkçe şiirler de yazmış, şiirlerinden bazı kıta ve beyitler özellikle *Nüfûzü'l-lisân*'ında yer almıştır (s. 5, 91, 118, 223, 283, 441).

Eserleri. 1. Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân. Bazı kaynaklarda *Nakdü'l-lisân ve 'ikdü'l-hisân* adıyla geçer (Kehhâle, XII, 252; Osmanlı Müellifleri, I, 314). Arapça'daki yabancı kelimelere dair olan eserde yaklaşık 2800 kelime alfabetik sırayla ele alınmıştır. Kelimelerin ait olduğu diller, etimoloji ve anlamları hakkında bilgi verilmiş, bu arada âyet, hadis, darbimesel ve şiirlerden örnekler zikredilmiştir. Daha sonra aynı konuda *Şaşdü's-sebil* adıyla bir eser kaleme alan M. Emîn el-Muhibbî, Mustafa Remzî'yi gereksiz bilgiler ve açıklamalarla eserini uzattığı için eleştirmiştir (*Şaşdü's-sebil*, I, 103-104). *Nüfûzü'l-lisân*, Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki yazma nüshası (Esad Efendi, nr. 2940; Lâleli, nr. 3634) esas alınarak Meh-

met Yavuz tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). **2. Ğunyetü'l-erîb 'an şürûhi Muğni'l-lebib.** İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Muğni'l-lebib 'an kütübî'l-e'arîb* adlı eserinin hacimli bir şerhi olup 1671'de tamamlanmıştır. Bu şerhine *Nüfûzü'l-lisân*'da atıflarda bulunan müellif (s. 73, 490, 512) mukaddimede Kur'an'ın i'rabına dair eserleri Ebû Hayyân'ın *el-Bahrü'l-muħiḫî*'i, lugatlar, şevâhid şerhleri ve diğer eserler yanında özellikle Radıyyüddin el-Esterâbâdî'nin *Kâfiye* şerhinden faydalandığını belirtmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2998, 271 varak; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1949, 407 varak; Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 314, 522 varak). Kâtib Çelebi de Mustafa Remzî'nin daha önce yazılan şerhlerin çoğunu görmüş olduğunu söyleyerek bu şerhi son derece veciz ve faydalı bulur (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1754). Muhammed Hâlid er-Rehâvî tarafından yüksek lisans tezi olarak kısmen neşredilen eserin (Ürdün Üniversitesi, 1984) tamamını Hüseyin Sâlih Muhammed ed-Debbûs ve diğerleri dört cilt halinde yayımlamıştır (Amman 2011). **3. Muħtaşaru Muğni'l-lebib.** Kaynaklarda adı geçmeyen eserin Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (nr. 2584). **4. Hâşiye 'alâ Hâşiye-ti'l-İmâd 'alâ Şerhi Âdâbî'l-baḫş.** Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin eseri üzerine Kemâleddin Mes'ûd eş-Şîrâzî tarafından yazılan şerhe İmâdüddin el-Kâşî'nin yazdığı hâşiye için bir hâşiyedir (Süley-

maniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2308; Ayasofya, nr. 4424). **5. Naẓmü'l-beyân 'alâ Muħtaşari's-Sa'd ti'l-me'âni ve l-beyân.** Hatîb el-Kazvî'nin belâğata dair *Telhîşu'l-Miftâḫ* adlı eserine Sa'deddin et-Teftâzânî'nin *el-Muħtaşar* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2923; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1588). **6. Risâle fi 'ilmi'l-bedî.** 151 bedî sanatın ele alındığı eser Yasin Coşkun tarafından yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir (*Antakyalı Mustafa Remzi Efendi ve Risâle fi 'ilmi'l-Bedî' Adlı Eseri*, 2012, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **7. Hâşiye 'alâ cüz'î'n-Nebe' min tefsiri'l-Beyzâvî.** Kaynaklarda adı geçmeyen bu eserin de Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 244) ve Nuruosmaniye (nr. 33 [550]) kütüphanelerinde nüshaları vardır. **8. Lüm'atü'l-enzâr.** Beyzâvî tefsiri üzerine bir hâşiyedir (*Osmanlı Müellifleri*, I, 314). **9. Lisânü'l-'Acem.** Yine kaynaklarda zikredilmeyen bu esere müellif *Nüfûzü'l-lisân*'ında atıfta bulunmuştur (s. 26, 31, 415).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Remzî, *Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân* (nşr. Mehmet Yavuz), İstanbul 2001, s. 1, 5, 26, 31, 73, 80, 91, 118, 223, 283, 415, 441, 490, 512, ayrıca bk. tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 17-42; *Antakyalı Mustafa Remzi Efendi ve Risâle fi 'ilmi'l-Bedî' Adlı Eseri: Metin-Inceleme* (haz. Yasin Coşkun, yüksek lisans tezi, 2012), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 9-19; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1754; M. Emîn el-Muhibbî, *Şaşdü's-sebil fî'mâ'l-lugati'l-'Arabiyye mine'd-daḫil* (nşr. Osman Mahmûd es-Sînî), Riyad 1415/1994, I, 103-104; Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire* (nşr. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 625-626; Şeyhî, *Veḫâyü'l-fuzalâ*, II, 24-25, 382-383; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-nişâb*, Ankara 2000 (tıpkıbasım), vr. 234^b-235^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 372; IV, 405-406; *Osmanlı Müellifleri*, I, 314; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 442; Kehhâle, *Mu'cemü'l-hü'melliḫin*, XII, 252; Ziriklî, *el-'A'lâm* (Fethullah), VII, 233; Mehmet Yavuz, "XVII. Asır Arap Dilcilerinden Antakyalı Mustafa Remzî", *Nüsha*, I/3, Ankara 2001, s. 119-130.

MUVAFFAK el-ABBÂSÎ
(الموقف العباسي)

Ebû Ahmed Muhammed (Talha) el-Muvaffak-Billâh en-Nâsir-Lidînillâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî (ö. 278/891)

Abbâsî hânedamının en nüfuzlu şahsiyetlerinden, Mu'temid-Alellâh'ın hilâfet nâibi.

2 Rebîülevvel 229 (29 Kasım 843) tarihinde doğdu (Hatîb, II, 127). Babası Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellâh, annesi Üm mü İshak diye bilinen Rum asıllı câriye Es-

Mustafa Remzî'nin *Nüfûzü'l-lisân ve 'ukûdü'l-hisân* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2940)

